

ПАНОРАМА ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Випуск 2

Рівне – 2008

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Панорама політологічних студій:
науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. –
Вип. 2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 174 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. **Гон М.М.** – д. політ. н., в.о. професора, завідувач кафедри політичних наук Рівненського державного гуманітарного університету (головний редактор).
2. **Канцелярук Б.І.** – д. політ. н., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
3. **Киридон А.М.** – д. іст. н., професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Київського міжнародного університету.
4. **Круглашов А.М.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
5. **Макаренко Є.А.** – д. політ. н., провідний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин.
6. **Постоловський Р.М.** – к. іст. н., професор, завідувач кафедри всесвітньої історії, ректор Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Терешко Ю.М.** – к. іст. н., доцент, завідувач кафедри політології та соціології Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Тихомирова Є.Б.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Рівненського інституту слов'язнавства Київського славистичного університету (заступник головного редактора).
9. **Троян С.С.** – д. іст. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та країнознавства Рівненського інституту слов'язнавства Київського славистичного університету.
10. **Шеретюк В.М.** – к. іст. н., доцент, декан історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Ярош Б.О.** – д. політ. н., професор, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Відповідальний редактор – к. політ. н., доцент **Черній А.Л.** (Рівненський державний гуманітарний університет)

Друкується за рішенням Вченої ради Рівненського державного гуманітарного університету. Протокол № 10 від 30 травня 2008 р.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

**Видання здійснено за фінансової підтримки
Володимира Івановича КРИВКО**

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Троян С.С.	5	Особливості інтеграційних процесів на пострадянському просторі
Алієв М.М.	10	Політичні аспекти створення газового картелю
Герасимчук Т.Ф.	17	Європейські угоди та їх значення для країн ЦС на шляху інтеграції з ЄС
Шеретюк О.М.	28	Україна в євразійській політиці Росії

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Тихомирова С.Б.	36	Технології комунікації з громадськістю у діяльності Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)
Наумов А.С.	42	Перше президентство Володимира Путіна в Росії: реформування органів державного управління та силових структур
Кириленко О.М.	51	Основні напрями гендерної політики в Україні
Санжаревський О.І., Чигир К.О.	59	Проблемні питання політичного дискурсу Російської Федерації та Сполучених Штатів Америки щодо розміщення елементів ПРО в Європі
Хаврук І. А.	67	Референдум про реорганізацію СРСП (17 березня 1991 року) в Україні
Черній А.Л., Черній В.А.	75	Глобалізація і економічна інтеграція Болгарії на рубежі ХХ-ХХІ ст.
Климончук В.Й.	83	Формування критеріїв політичної свободи в процесі викладання політичних наук

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ

Гон М.М.	90	Етнополітичні суперечності та конфлікти в Західній Україні (1926-1939 рр.)
Киридон А.М.	98	Державно-конфесійні відносини 1920-х років та початку ХХІ століття: маркування проблеми
Монолатій І.С.	104	Етнічні спільноти, етнічні меншини та етнічні групи в політологічному дослідженні
Надольська В.В.	110	Волинь у складі Російської імперії: полонізація і русифікація
Надольський Й.Е.	118	Депортаційна політика як засіб встановлення радянської влади в західних областях України (1939-1941 рр.)
Швидюк С.М.	126	Українська меншина у Польщі перед викликом асиміляції: аналіз ситуації

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Байда Н.П.	136	Военно-політична доктрина республіки Білорусь: основні пріоритети
Липчук О.І.	143	Політико-правові аспекти державної етнополітики України
Мисан-Мілясевиц В.В.	149	До питання суб'єктності у міжнародному тероризмі
Мислюк Ю.В.	158	Опозиція як альтернативний простір здійснення політичної діяльності

РЕЦЕНЗІЇ

Наумов А.С.	165	Новий погляд на психологічний вимір сучасної політики
Алієв М.М.	168	Вплив західних теорій етнічності, нації та націоналізму на сучасну українську етнополітичну науку
Відомості про авторів	172	
Вимоги до оформлення статей	174	

11. U.S. Has Offered Russia Role in Missile Defense Since 2001 // www.usinfo.state.gov. – 2007, April 16.
12. White House Outlines Need for Missile Defense System in Europe // www.usinfo.state.gov. –2007, October 23.

УДК: 324 (477)

Хаврук І. А.

РЕФЕРЕНДУМ ПРО РЕОРГАНІЗАЦІЮ СРСР (17 БЕРЕЗНЯ 1991 РОКУ) В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розгляду єдиного проведеного в Радянському Союзі референдуму. Автор, виходячи з тези про взаємозалежність питання реорганізації СРСР та здобуття незалежності республіками, аналізує ставлення до проведення всесоюзного референдуму з боку республіканської влади в контексті процесів демократизації та суверенізації України.

*Havruk I. A referendum is about reorganization of the USSR (on march, 17, 1991) in Ukraine
The article is devoted consideration of the unique referendum conducted in Soviet Union. The author, coming from a thesis about interdependence of question of reorganization of the USSR and receipt of independence by republics, analyses attitude toward conducting of all-union referendum from the side of republican power in the context of processes of democratization and suverenizacii of Ukraine.*

Процес перебудови створив можливість демократизації радянського суспільства. Декларативний принцип належності влади народу почав наповнюватись реальним змістом, що мало уможливити використання прямого волевиявлення на практиці. Першими до розуміння того, що в умовах зростаючої демократизації воля народу стане одним із найвагоміших аргументів у політичному житті, прийшли республіки. До кінця 1990 р. всенародне голосування отримало законодавчу базу в республіках Балтії, Закавказзя, а також в РРФСР. Аналогічних поглядів дотримувався і союзний центр, але перед командно-адміністративною системою нагальною проблемою було збереження влади в своїх руках. Це і дістало своє вираження у змісті закону про референдум СРСР, а також у самому питанні, винесеному на референдум 17 березня 1991р., який був покликаний вирішити подальшу долю СРСР.

Неоднозначна оцінка референдуму була спричинена ставленням до існування СРСР. На неї впливали також і саме формулювання поставленого питання, правові норми, що регламентували умови проведення волевиявлення та визначення його остаточних результатів. Очевидним було те, що на референдумі вирішуватиметься доля не тільки Союзу, а й кожної з республік. З огляду на це, ставлення кожної республіки до всесоюзного референдуму автоматично означало ставлення до власного суверенітету.

І проблема реорганізації СРСР, і процес суверенізації України отримали широке висвітлення в науковій літературі, втім, доволі часто науковці ігнорують їх тісний взаємозв'язок, досліджуючи ці питання окремо. На нашу думку, саме аналіз ставлення до всесоюзного референдуму Української республіки дозволить розглянути обидві проблеми як складові процесу демократизації радянського суспільства.

Метою даної публікації є дослідження політичних умов проведення референдуму про реорганізацію СРСР в Україні.

Ідея проведення референдуму належала Президенту СРСР М. Горбачову. На IV з'їзді народних депутатів СРСР він виступив з ініціативою прийняття постанови про проведення референдуму щодо майбутнього СРСР. 24 грудня 1990 р. з'їзд приймає дві постанови про проведення референдуму СРСР. Перша постанова передбачала проведення референдуму про приватну власність на землю, другою депутати ухвалюють проведення загальносоюзного референдуму з питання збереження оновленого союзу як федерації рівноправних суверенних соціалістичних республік, оскільки "збереження єдності союзних держав становить важливу проблему державного життя, що зачіпає інтереси кожної людини, всього суспільства Радянського Союзу" [11, с. 3]. Обидві постанови містили доручення Верховній Раді СРСР визначити дату референдуму та заходи по його забезпеченню та передбачали визначення результатів голосування по кожній з республік окремо. За прийняття першої постанови проголосувало 1553 депутати, проти – 84, утрималось – 70. За прийняття другої проголосувало 1677 депутатів, проти – 32, утрималось – 66.

Відразу ж після ініціативи Президента, 27 грудня 1990 р. З'їздом народних депутатів СРСР було прийнято Закон СРСР "Про всенародне голосування (Референдум СРСР)" [6, с. 10]. Закон відображав найкращі традиції радянського законодавства: референдум визначався як всенародне голосування громадян СРСР (ст. 1), шляхом якого можуть прийматися закони СРСР та рішення з найбільш важливих питань державного життя, й одночасно як виявлення громадської думки з тих же "інших найбільш важливих питань" (ст. 4). "Найбільш важливе питання" полягало в збереженні Радянського Союзу, і є значні підстави говорити, що закон було прийнято саме під проведення ініційованого президентом референдуму.

Закон забороняв виносити на референдум питання стосовно кордонів СРСР та кордонів республік, зміни статусу та територіальної цілісності республік, автономних областей та автономних округів (ст. 4). Стаття 8 передбачала республіканські та місцеві референдуми, порядок проведення яких визначався законами СРСР та законами республік. Вища юридична сила законів СРСР стосовно республіканських, належність права призначення референдуму СРСР з'їзду народних депутатів СРСР та Верховній Раді СРСР, попри закріплення за вищими органами державної влади республік права на ініціативу проведення всесоюзного референдуму (ст. 9), ставила перепону для здобуття державного суверенітету республіками, бо вони вступали в суперечність із "законом про невихід" (ст. 2). Громадянам СРСР також належало право ініціювати референдум СРСР на окремій території (ст. 9), можливість чого була завбачливо передбачена "в необхідних випадках" (ст. 3). Визначення результатів голосування могло встановлюватись нормами, передбаченими при призначенні конкретного референдуму (ст. 26).

Тим не менш, ні М. Горбачов, як ініціатор референдуму, ні З'їзд народних депутатів, приймаючи відповідні постанови, не сформулювали питання референдуму і, крім дати проведення, Верховна Рада визначала також постановку питань. Точніше, одного питання, оскільки президент наполягав на утриманні від проведення референдуму щодо приватної власності і, незважаючи на те, що його проведення передбачала постанова З'їзду народних депутатів СРСР, Верховна Рада пішла назустріч проханню М. Горбачова.

Процес формулювання питання супроводжувався затяжними дебатами. Варіант, запропонований комітетом по законодавству, на думку окремих депутатів, містив декілька питань, відповіді на які можуть бути різними. Відтак пропонувалось винести на референдум декілька питань. Як один з варіантів пропонувалось поряд з питанням про збереження СРСР в принципі, поставити більш конкретно питання про майбутній устрій Союзу. Врешті-решт всі пропозиції щодо змін формулювання були відкинуті і Верховна Рада СРСР рішенням від 16 січня 1991 р. затвердила зміст питання, що виносилось на голосування 17 березня 1991 р. у варіанті, запропонованому комітетом. Зміст питання був таким: "Чи вважаєте ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій повною мірою гарантуються права та свободи людини будь-якої національності?" [11, с. 3]. В обговоренні подальшої долі Союзу проблема референдуму виходить на перший план.

В таких умовах республіки намагалися захистити власний суверенітет, користуючись тим, що справа організації всесоюзного референдуму покладалася на республіканські та територіальні органи влади [11, с. 3].

Згідно Постанови Верховної ради СРСР "Про організацію і міри забезпечення референдуму СРСР з питання про збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік" від 16 січня 1991 р., передбачалось визначення результатів голосування "по Союзу в цілому з врахуванням результатів голосування в кожній республіці окремо" [11, с. 3]. Це не суперечило Закону СРСР про референдум, ст. 26 якого передбачало, що для окремих питань визначення результатів голосування "може проходити у відповідності до правил, встановлених при призначенні конкретного референдуму СРСР" [6, с. 23]. Тобто голоси республік, населення яких проголосувало б проти, могли "потонути" серед позитивних відповідей жителів інших республік. У постанові наголошувалось, що рішення, прийняте шляхом референдуму СРСР, є остаточним, може бути відмінене або ж змінене лише шляхом нового референдуму СРСР та має обов'язкову силу на всій території Радянського Союзу (відповідно до ст. 29 Закону про референдум СРСР). Це давало підстави класифікувати референдум не як "виявлення суспільної думки", а як "прийняття рішення, що передбачає основний зміст законів СРСР та інших актів" (ст. 4 Закону про референдум СРСР), оскільки стосовно результатів референдуму – виявлення громадської думки – передбачалось лише "врахування при прийнятті рішень відповідними державними органами" (ст. 29). Нагадування законодавства було, швидше за все, превентивним заходом стосовно можливості проведення замість всесоюзного республіканських референдумів, нагадуючи про реальність "при нагоді" використати результати всесоюзного референдуму стосовно республіки, яка участі в голосуванні не брала.

Стан реалізації даної постанови змусив Верховну Раду 25 лютого прийняти нову Постанову – "Про хід виконання постанови Верховної Ради СРСР про організацію і міри забезпечення проведення референдуму СРСР 17 березня 1991р." Не вважаючи референдум втручанням у внутрішні справи суверенних республік, Верховна Рада постановила, що "рішення, які блокують проведення референдуму СРСР в тих чи інших місцях, є незаконні та не підлягають виконанню", фактично закликаючи до непокорі органам республіканської влади. "Республіканські опитування населення" (підкреслено мною. – Х.І.) про незалежність республік не визнавались підставою непроведення "всесоюзного референдуму" (підкреслено мною. – Х.І.), оскільки винесені на них питання "не відповідають на головне запитання, винесене на обговорення та голосування всього радянського народу" [10, с. 2].

В зв'язку з цим у республіках, де не були створені відповідні комісії по проведенню референдуму, районним, міським, районним у містах, селищним і сільським Радам надавалось право самостійно створювати дільниці й округи, затверджувати окружні та дільничні комісії. Право на аналогічну діяльність надавалось і трудовим колективам, суспільним об'єднанням на підприємствах, в установах та організаціях, а також командуванню військових частин МО СРСР, КДБ СРСР, МВС СРСР. Результати голосування в такий спосіб центральна комісія референдуму СРСР, згідно постанови, мала враховувати при підбитті підсумків голосування по СРСР в цілому [10, с. 2].

Неоднозначність, недолугість загальносоюзного закону про референдум і нормативно-правових актів, що регулювали проведення референдуму 17 березня 1991р., є цілком виправданими недоліками з огляду на цілі та мету, що покладалися загальносоюзним державним апаратом на референдум – збереження СРСР, а отже і власної влади за будь-яких обставин. Відповідно до цього, ставлення республік до референдуму автоматично означало ставлення до власного суверенітету і навпаки. Воно, насамперед, відображало розвиток національної самосвідомості та розстановку політичних сил у представницьких органах влади республік, що були сформовані в результаті перших в історії Радянського Союзу демократичних виборів.

Українська РСР після березневих виборів 1990 р. до Верховної Ради вперше в історії отримала демократично обраний (прямым, таємним голосуванням за альтернативних кандидатур) парламент. І хоча національно-демократичним силам не вдалося здобути переконливої перемоги, згуртувавшись у парламентську опозицію (Народна рада), вони відігравали помітну роль у політичному житті України.

З перших же днів діяльності новообраного парламенту розгорнулася запекла боротьба між опозицією та більшістю. Спалахи взаєморозуміння, як правило, були доволі рідкісним явищем. Одним із таких доленосних епізодів стало прийняття Декларації про державний суверенітет (у результаті поіменного голосування "за" висловились 355 народних депутатів, "проти" – лише 4, утримався – 1, не взяли участі у голосуванні – 26 депутатів). Переважно ж рішення Верховної Ради були наслідком тривалих і бурхливих обговорень. Не стало виключенням і питання проведення всесоюзного референдуму, дискусія про який розпочалась з критичних зауважень опозиції майже одразу по його ініціюванні.

Одним із ключових питань була законність проведення всесоюзного референдуму в республіці. Наголошувалось на тому, що він є зверненням до народу поза участю верховних органів республіки, підкреслювалася відсутність закону УРСР про референдум. Опрацювання даного питання було доручено Комісіям Верховної Ради УРСР з питань законодавства та законності та з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і національних відносин. Зазнавало критики також формулювання питання у бюлетні. В його ускладненій формі вбачали зведення до п'яти окремих питань в одне (Л.Скорик). Наявність позбавлених юридичного змісту формулювань, як от "оновлена федерація", "повною мірою" насторожувала навіть прихильників союзного договору [1, с. 40-41].

Загалом, критичні зауваження в Україні цілком вписувалися в русло характеристики, поданої на шпальтах "Комсомольской правды": "...політично небажаний, юридично некоректний, соціологічно непрофесійний". Тому, поряд із позицією цілковитої підтримки, що її зайняла парламентська більшість Верховної Ради України, лунали пропозиції відмовитись від проведення всесоюзного

референдуму в УРСР взагалі, провести власний референдум для визначення народної волі з приводу утворення незалежної Української держави (Д.Павличко, М.Горинь), або ж провести паралельно всесоюзному республіканське опитування (Л.Лук'яненко) [1, с. 40].

При обговоренні у Верховній Раді питання "Про проведення на території Української РСР референдуму та визначення засад та відносин з суверенними республіками та змісту бюлетеня для таємного голосування" парламентська більшість, підтримуючи проведення всесоюзного референдуму, відкидала можливість "неправомірного" додаткового питання для уточнення ролі України у реформуванні СРСР, що було запропоноване Президією Верховної Ради [9, с. 331]. Саме навколо цих двох основних варіантів і точились дискусії. Інші пропозиції, в тому числі й В.Яворівського про винесення третього питання – про "суверенну, вільну, незалежну демократичну Україну" [2, с. 2.], не знайшли належної підтримки в парламенті. Попри звернення до суперечностей із законодавством республіки, пов'язаних із правовим регулюванням проведення та невизначеності ролі результатів референдуму, некоректності самого формулювання питань, незважаючи на вагомість аргументів, які наводились сторонами, як слушно зазначив у виступі депутат В.Носов, проводити чи не проводити – це питання було, передусім, суто політичним [2, с. 3].

Одним із факторів, що дозволив дійти компромісу, стала позиція так званих "суверен-комуністів", які прагнули звільнитися від диктату союзного центру, зовсім не пов'язуючи це із зміною всієї системи владних відносин. Саме факт директивного призначення референдуму без участі Верховної Ради, в чому і проявлялось ігнорування суверенних прав республіки, став тим аргументом, який дозволив "суверен-комуністичному" крилу групи "239" прийти до згоди з Народною Радою [1, с. 42]. Згідно рішення українського парламенту, одночасно із загальносоюзним референдумом проводилось республіканське опитування. Жителі республіки повинні були дати відповідь на питання: "Чи згодні ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу Радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?" [8, с. 313].

Керівництво КПУ спочатку виступило на підтримку тільки союзного референдуму, але згодом партія трактує республіканське опитування як таке, що уточнює загальносоюзне.

У подіях навколо референдуму опозиційні сили теж не завжди виступали в єдності. Українська міжпартійна асамблея закликала бойкотувати референдум. Більшість – Народна рада, а також Рух, Демократична партія України, Партія демократичного відродження України та інші, створивши спеціальний комітет "Референдум – суверенна Україна" [5, с. 142], агітували виборців висловитись на підтримку республіканського бюлетеня та дати негативну відповідь на запитання союзного. Українська республіканська партія та Львівська крайова організація Руху закликали відповісти "ні" на обидва запитання та підтримати рішенням "так" так званий "галицький бюлетень", що був покликаний з'ясувати ставлення до повної незалежності України. Останнє стосувалось лише жителів Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей.

У результаті виборів до місцевих Рад навесні 1990 р., представники демократичного блоку отримали повну перемогу в Івано-Франківській і Львівській областях, здобувши також більшість депутатських місць у Тернопільській. Така ситуація спричинила спротив комуністичної номенклатури функціонуванню

демократичних об'єднань як на місцевому, так і на республіканському рівнях. Це, у свою чергу, поставило перед керівництвом областей потребу узгодження своєї господарської та політичної діяльності.

Саме однорідність у політичному відношенні дозволила керівництву західного регіону набагато швидше від Верховної Ради зайняти чітку та набагато критичнішу позицію стосовно загальносоюзного референдуму.

Ініціативу взяли на себе львівські депутати. Вперше своєрідність позицій була виявлена 25 січня 1991 року на брифінгу, що традиційно проводила для журналістів об'єднання. Микола Горинь (заступник голови Львівської обласної Ради народних депутатів), характеризуючи формулювання питання всесоюзного голосування як шахрайське та висловлюючи негативне ставлення Ради й облвиконкому до закликів бойкоту референдуму, зауважив можливість одночасного винесення на голосування жителями Львівщини інших питань.

Виступаючи з позицій державної суверенності України, Львівська обласна рада на початку лютого 1991 р. приймає ухвалу про звернення до Верховної Ради УРСР з пропозицією не проводити референдум на території республіки до прийняття нової Конституції України, відповідно до постанови парламенту від 17 жовтня 1990 р. У випадку ж прийняття рішення про проведення референдуму, пропонувалось винести на голосування ще й такі питання:

"– Чи хочете ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішнього і зовнішнього життя? ("Так" – "Ні")

– Чи відповідає в даний момент діяльність КПУ як загону КПРС інтересам народу України? ("Так" – "Ні") [13, с. 1].

Зволікання Верховної Ради України з прийняття рішення щодо проведення референдуму в УРСР змусило винести ставлення до нього на обговорення спільної сесії трьох обласних рад – Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської.

Ідея такої сесії, яку журналісти назвали "Галицькою асамблеєю", ґрунтувалась на потребі вироблення концепції економічного співробітництва. Практика консультацій між керівництвом областей, що мала місце у 1990 р., засвідчила ефективність узгодження діяльності господарств західного регіону в умовах загальної тенденції погіршення економічної ситуації. Потребували вироблення спільної позиції також політичні питання: "...якщо нас дуже прагнуть відмежувати від решти України, то ми повинні дбати про те, щоб спільно цей рів засипати", – зазначив голова Львівської обласної Ради В'ячеслав Чорновіл, висловлюючи свої сподівання на результати засідання [13, с. 1].

Спільна сесія відбулась 16 лютого 1991 р. в приміщенні Львівського оперного театру. Крім депутатів Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської Рад, були присутні депутати Рівненської, Волинської, Житомирської, Чернівецької та Закарпатської областей, представники громадських організацій, народні депутати України [4, арк. 1-2] (слід зазначити, що дискусія у Верховній Раді про відповідність проведення асамблеї нормам Закону "Про місцеве самоврядування" була тривалою і досить емоційною).

Виступаючи під час обговорення другого питання порядку денного "Про політичну ситуацію в регіоні і всесоюзний референдум", учасники зазначали, що "...розпад Союзу на незалежні держави – є неминуча перспектива..." (І.Юхновський, народний депутат України) [4, арк. 34], а "...спроби зберегти мертву структуру під виглядом "оновленої федерації" за допомогою фіктивного референдуму – історично неспроможні і приречені", і вперше за сторіччя надану "...можливість завоювати і

державну незалежність і демократію відносно мирним шляхом..." (В.Чорновід, голова Львівської обласної Ради) [7, арк. 55-56] втрачати не можна. Тому-то, слід зробити все для того, щоб голос українського народу був почутий, і засудити заклики до бойкоту референдуму (М.Яковина, голова Івано-Франківської обласної Ради) [4, арк. 70]. Схвалюючи ініціативу депутатів Верховної Ради включити до бюлетеня питання, яке б відповідало Декларації про суверенітет, сесія все ж вирішила, спираючись на норми Закону СРСР "Про всенародне голосування (Референдум СРСР)", провести обласні референдуми, на які винести питання: "Чи хочете Ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої і зовнішньої політики, забезпечує рівні права громадянам, незалежно від національної та релігійної приналежності?" [4, арк. 99].

На пропозицію тернопільської делегації, до тексту ухвали було внесено положення, що передбачало відмову від проведення обласних референдумів у разі затвердження Верховною Радою республіки питання бюлетеня, що буде за змістом відповідати тексту питання, запропонованого асамблеєю. Проте 17 березня 1991 р. жителі трьох західних областей отримали для голосування, поряд із загальносоюзним – білим і республіканським – сірим, ще й регіональний бюлетень – рожевого кольору.

Уявлення про ситуацію, що склалася в Україні навколо референдуму, не було б повним без згадки про події в Криму. Четверта позачергова сесія Кримської обласної Ради народних депутатів ухвалила рішення про проведення в області референдуму по питанню "відновлення" державного статусу Криму. Незважаючи на чітку заяву Голови Верховної Ради України Л.Кравчука про те, що будь-які порушення положень Декларації про суверенітет будуть мати відповідні наслідки, та бойкот з боку корінних жителів – кримських татар і багатьох громадсько-політичних організацій півострова, референдум, запланований на 21 січня 1991 р., відбувся. 93,26% його учасників проголосували за утворення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки як суб'єкта Союзу та учасника союзного договору. Побоюючись підтримки кримського сепаратизму ззовні, парламент України поновлює автономію. Кримська Рада приймає рішення вважати голоси, віддані 21 січня за автономію, голосами на підтримку збереження Союзу, відмовляючись від проведення всесоюзного референдуму на своїй території. І лише після втручання Верховної ради України у відповідь на заяви-протести Кримської крайової організації Руху [7, с. 1] Кримська автономія приймає рішення про участь у референдумі 17 березня 1991 р.

17 березня на території України участь у голосуванні взяли 83,5 % тих, хто був внесений до списків. На питання всесоюзного референдуму відповіли "так" 70,2 %, "ні" – 28 % [14, арк. 4].

Питання республіканського бюлетеня в Україні підтримали 80,2%, 18% громадян відповіли "ні" [14, арк. 6]. 88,3% жителів трьох західних областей висловились на користь української незалежності.

Загалом по Союзу РСР до списків громадян для участі в референдумі було включено 185 млн. 647 тис. 355 осіб, з яких проголосували 80%. З них "так" відповіли 76,4% (найбільше – у Південній Осетії: лише 9 чоловік з усіх, що проголосували, висловились "проти"), "ні" – 21,7% та 1,9% бюлетенів було визнано недійсними [12].

Таким чином, більшість громадян СРСР, які в ході всесоюзного референдуму взяли участь у голосуванні, висловились за збереження СРСР як оновленої федерації

рівноправних суверенних республік, в якій будуть у повній мірі гарантовані права та свободи людини будь-якої національності.

Все ж, проблема існування СРСР потребувала подальшого розв'язання, оскільки результати референдуму нічого не вирішували в практичному плані. Оновлення Радянського Союзу, за яке проголосувала більшість громадян, було довготривалим процесом. Його хід і результати продовжували залежати від співвідношення сил головних дійових осіб цього процесу.

Як не парадоксально, реальні результати від нього отримали лише республіки, які відмовились від його проведення, ініціювавши натомість проведення референдумів про власну незалежність. У цьому відношенні загальносоюзне волевиявлення було потужним стимулом. Аналогічна ситуація склалась і з результатами республіканського референдуму в Росії щодо президентства. На чітко поставлене запитання республіканська влада отримала чітку відповідь, яка мала реальні наслідки. Натомість події навколо референдуму 17 березня 1991р. проявили цілий ряд проблем, які в подальшому впливатимуть на хід пострадянського розвитку республік. Скажімо, стосовно Білорусі – низький розвиток самосвідомості народу; Росії – проблеми федеративного устрою країни; України – проблема так званої "політичної географії".

Винісши на референдум паралельно всесоюзному своє питання, Україна, не загострюючи стосунки із союзним центром, легітимізувала проведення республікою суверенної політики як у питаннях внутрішнього життя, так і при обговоренні проекту нового союзного договору. Відкладення розгляду його нової редакції для вивчення відповідності Декларації було, за оцінкою багатьох, одним із перших "справді самостійних кроків" [3, с. 132]. Компроміс, досягнутий у Верховній Раді України, показав можливість погодження спільних позицій на основі пріоритетності державних інтересів. Саме ідеологія "державництва" і призвела до здобуття незалежності, попри розстановку політичних сил у парламенті й особливості "політичної географії" республіки. Врешті-решт, Україна отримала досвід проведення референдуму, що став у пригоді 1 грудня 1991 року.

Результати першого і, як виявилось, останнього радянського референдуму були суперечливими та дозволяли протилежним політичним таборам одночасно трактувати їх як свою перемогу. Хоча, напевне, ні переможців, ні переможених в контексті невизначеності політичних наслідків волевиявлення не було. Лише подальший розвиток політичного життя поступово давав відповіді на запитання, які мав вирішити референдум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко О. Еволюція суспільних поглядів та процесів: від ідеї оновленого Союзу до проголошення незалежності України (січень-серпень 1991 р.) // Людина і політика. – 2001. – № 4. – С. 41-44.
2. Вибір, але який? // Голос України. – 1991. – 21 лютого. – С. 2-3.
3. Гарань О. В. З історії формування політичного спектра України (літо 1990 – літо 1991) // Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження. – К., 1993. – С. 142.
4. Державний архів Львівської області (м. Львів), ф. Р-221, оп. 3, спр. 1193, арк. 99.
5. Діак І. Україна – Росія (історія та сучасність). – К., 2001. – 218 с.
6. Закон СССР "О всенародном голосовании (референдум СССР)" // Ведомости Съезда народных депутатов и Верховного Совета СССР. – 1990. – № 1. – С. 10.

7. Позиція Руху врахована // За вільну Україну. – 1991. – 1 березня. – С. 1.
8. Постанова Верховної Ради Української РСР "Про проведення референдуму в Українській РСР 17 березня 1991 року" // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – 19 березня. – № 12. – С. 313.
9. Постанова Президії Верховної Ради Української РСР "Про зміст бюлетеня, що виноситься Верховною Радою Української РСР на референдум 17 березня 1991 року" // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – 26 березня. – № 13. – С. 331.
10. Постановление Верховного Совета СССР "О ходе выполнения Постановления Верховного Совета СССР Об организации и мерах по обеспечению проведения референдума СССР 17 марта 1991 года" // Известия. – 1991. – 20.02. – С. 2.
11. Постановление Верховного Совета СССР "Об организации и мерах по обеспечению проведения референдума СССР по вопросу о сохранении СРСР" // Известия. – 1991. – 19 января. – С. 3.
12. Постановление Центральной комиссии референдума СССР "Об итогах референдума СССР, состоявшегося 17 марта 1991 года" // Известия. 1991. – 21 марта. – С. 1, 3.
13. Про забезпечення політичної стабільності в області і ставлення до референдуму щодо Союзного договору // За Вільну Україну. – 1991. – 5 лютого. – С. 1.
14. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 28, спр. 120.

УДК 94(477)

Черній А.Л.,
Черній В.А.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ БОЛГАРІЇ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ СТ.

У представленому дослідженні аналізується процес залучення Болгарії до економічної євроінтеграції, починаючи з Маастрихтського періоду. Особливу увагу автор приділив перехідному періоду та еволюції у стосунках Європейського союзу і Болгарії. Важливе місце у статті займає питання балканського спільного ринку та місця у ньому економіки Болгарії.

In the presented research the process of involvement of Bulgaria in economic eurointegration beginning from Maastricht period is considered. Particular attention is paid to transitional period and evolution in the relations between European Union and Bulgaria. The important place in the article occupies the question of Balkan common market and the place Bulgaria in it.

Приєднання Республіки Болгарії до Європейського союзу було затверджено як основний напрямок в умовах переходу до ринкової економіки. Приєднання до структури ЄС передбачало собою процес, який включав розвиток асоціювання і здійснення довгострокової ідеї повноправного членства РБ у Євросоюзі.

На початку 90-х років відносини Європейського союзу з країнами Центральної і Східної Європи зазнали динамічних змін. На підставі підписаних угод по

торгівлі та торгівельно-економічному співробітництві нормалізуються торгівельні взаємовідносини, шляхом надання Болгарії статусу нації зі сприятливим режимом. Другим важливим кроком ЄС у зміцненні трансформації у країнах Центральної і Східної Європи, можна вважати Європейські угоди, підписані в кінці 1991 р. з країнами Вишеградської четвірки і у лютому-березні 1993 р. з Румунією і Болгарією. До ратифікації європейських угод, відносини ЄС з названими східноєвропейськими країнами ґрунтувалися на тимчасових угодах про торгівлю.

З підписанням Угоди про асоціювання Болгарії з ЄС, від 8 березня 1993 р. і вступом її в силу після ратифікації 1 лютого 1995 р., країна активно включилась в процеси структуризації нових взаємин співробітництва між ЄС і східноєвропейськими країнами.

Європейський союз є політичним і економічним партнером та гравітаційним центром тяжіння європейської інтеграції.

Кожна країна-кандидат у ЄС проходить перехідний період, який має різну тривалість в залежності від швидкості, з якою протікає її процес (країни-кандидата) адаптації до Союзу.

Під час переходу, здійснюється прилаштування економіки, законодавства, політичного й інституційного устрою, грошового та фінансового секторів, державного управління країни до сприйняття стандартів Євросоюзу.

З побудовою Монетарного союзу, європейська інтеграція вступила у новий етап. Це стало унікальною подією в історії континенту. По-новому зафункціонувала світова економіка, валютні ринки і ринки капіталів, став здійснюватися технологічний трансферт. Стали відігравати іншу роль кордони між країнами, певною мірою вони стали символічними.

Континентальна глобалізація, викликана інформаційними технологіями і однополюсною моделлю, створила передумови для багатопольного світу і розвитку, шляхом балансу інтересів, але на іншому рівні, відмінному від періоду до і після Другої світової війни [8].

Враховуючи вище зазначене, можна передбачити, що Монетарний союз буде домінувати у європейському розвитку ще кілька років. Побудова його була спроектована Угодою в Маастрихті, переговори по якій почалися у грудні 1991 р. за своїм значенням вона не поступалася Римській угоді 1957 р. про створення Європейського економічного союзу. Головне в ній – прийняття нових правил у просуванні інтеграційним шляхом.

Євро-друга світова валюта після долара. Європейський ринок спів розмірний з американським. ВВП тодішніх 11 країн-членів ЄС у 1997 р. склав 6,5 трлн. дол., а США – 8,1 трлн. дол. Частка країн-членів ЄС у світовій торгівлі (імпорт і експорт) складала 19 %, а США – 17% [8]. Але роль долара набагато важливіша, ніж європейських валют. Майже половина світової торгівлі здійснюється у доларах, долар наповнює приблизно 45 % транскордонних потоків капіталу. На нього припадає половина валютних депозитів.

США не можуть легко відмовитися від благ, якими володіють у результаті ведучої ролі долара. Вони мають монополію на еміттування і монет-сеньораж (прибуток) від доларів, які поза кордонами США, що приносить прибуток у розмірі 0,1 % ВВП [11]. Крім того, американський уряд має можливість фінансувати дефіцит поточного платіжного балансу своєю власною валютою. Євро принесло потенційну загрозу вигодам, які США отримують від провідної ролі

Наукове видання

**ПАНОРАМА
ПОЛІТОЛОГІЧНИХ СТУДІЙ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК РДГУ

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*
Відповідальний редактор – *Черній А.Л.*
Комп'ютерна верстка та макет – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Вип. 2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 174 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.
Наклад 100 прим. Зам. №52/1.

Адреса редакції: кафедра політичних наук, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Остафова, 29, м. Рівне, 33027.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету